

NYELV, TERÜLETISÉG, TÁRSADALOM
A 14. ÉLŐNYELVI KONFERENCIA (BÜK, 2006. OKTÓBER 9–11.)
ELŐADÁSAI

Szerkesztette
Zelliger Erzsébet

KIADJA A MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TÁRSASÁG
Budapest
2007

Lektorálta:

Balogh Lajos
Bartha Csilla
Farkas Tamás
Gerstner Károly
Gyivicsán Anna
Kiss Jenő
Mátai Mária
Posgay Ildikó
Sárosi Zsófia
Zelliger Erzsébet

A kötet megjelenését támogatta
a Szülőföld Alap és a

nka

Nemzeti Kulturális Alap

Technikai szerkesztő:
Terbe Erika

ISSN 0133-218X
ISBN 978 963 7530 87 6

Felelős kiadó: Magyar Nyelvtudományi Társaság

TARTALOMJEGYZÉK

Lectori salutem (<i>szerkesztői előszó</i>).....	7
A konferencia megnyitása (<i>Kiss Jenő</i>).....	9
A konferencia bezárása (<i>Zelliger Erzsébet</i>).....	11
Plenáris előadások.....	13
Borbély Anna: Összehasonlító nyelvcsere-kutatások a Magyarország területén élő kisebbségi közösségekben.....	15
Csernicskó István: A készülő kárpátaljai magyar hanganyagtár egy lehetsé- ges alkalmazása: írott és beszélt nyelvi kutatásokból származó eredmények összevetése	25
Juhász Dezső: Merre tovább, magyar nyelvföldrajz?	33
Sándor Anna: Kísérlet a palóc nyelvjárások nyugati határának pontosítására.....	45
Műhely: Nyelvek és nyelvváltozatok: összehasonlító adatok a kétnyelvű magyar- országi kisebbségi közösségek nyelvi attitűdjeiről	55
Borbély Anna: Bevezetés „A nyelvek és nyelvváltozatok: összehasonlító adatok a kétnyelvű magyarországi kisebbségi közösségek nyelvi attitűdjeiről” című kutatáshoz	57
Erb Mária: Nyelvi attitűdök a tarjáni német közösségben	61
Uhrin Erzsébet: A magyarországi szlovákok nyelvi attitűdjei.....	70
Pálmáné Orsós Anna: Nyelvi attitűdök a magyarországi beás közösségben	79
Borbély Anna: Nyelvi attitűdök a magyarországi román és szerb közösségben.....	89
Bartha Csilla: Nyelvváltozat- és/vagy nyelvcsere? – Hat magyarországi kisebb- ségi közösség nyelvi attitűdjeinek összehasonlító elemzése.....	95
Szekcióelőadások	113
Benő Attila: A hivatali nyelv és a nyelvi tervezés	115
Bodó Csanád: A magyar nyelvi vitalitás területisége Moldvában	123

Bokor József: Diakrón változások, szinkrón változatok a muravidéki magyar nyelvjárásokban	143
Büky László: Normaváltozás a szóhasználatban	151
Czibere Mária: Anyanyelvi sorsok az EU-ban, a holland példa	162
Csikány Andrea: Változások palóc nyelvjárásokban	178
Eitler Tamás: Alkalmazkodás mint identitásjelzés munkahelyi gyakorlatközösségek nyelvhasználatában (esettanulmány).....	186
Fazakas Emese: A <i>fenn–lenn</i> viszony a mai magyarban	198
B. Fodor Katalin: Nyelvjárási szuprasegmentális sajátosságok	213
Gál Noémi: A nyelvi revitalizáció és társfogalmak a magyar és angol nyelvű szakirodalomban	230
Guttmann Miklós: A német eredetű táji lexémák állapota és mozgása	239
Hajba Renáta: Nyelvhasználat és nyelvváltozatok Szombathelyen	248
Heltainé Nagy Erzsébet: Területiség és normativitás a mai nyelvművelésben	260
Horváth Viktória: A Hegedűs-archívum (1942–1962) feldolgozásának alapelvei ...	270
Kecskés Judit –Schvirján Renáta–Tóth Mariann: Az elbeszélő múltú igealakok felismerésének problémái	277
Kiss Jenő: Új kutatási feladat a magyar szociolingvisztikában.....	287
Lakatos Katalin: Iskolások nyelvjárási attitűdje a Munkácsi járásban.....	293
P. Lakatos Ilona-T. Károlyi Margit: Társadalmiság a területiségben	300
Lanstyák István-Rabec István: A szó elszáll, a hangfelvétel és a lejegyzés megmarad.....	309
N. Markó Julianna: „ <i>Porzik az isterc</i> ” Nyugat-dunántúli beszélt nyelvi szövegek stíluseszközeinek vizsgálata.....	326
Menyhárt József: Sópálcika? Az magyarul ticsinki!	333
Molnár Andrea: „ <i>Szívhangzavar</i> ” – avagy létezik-e magyar nyelvű egészségügyi szakoktatás Szlovákiában?	348
Molnár Csikós László: Vajdasági dolgozók vállalaton belüli nyelvhasználatára	359

Molnár Zoltán Miklós: Egy nyelvföldrajzi–szociolingvisztikai vizsgálat a magyar nyelvterület nyugati régiójában.....	366
Németh Miklós Az <i>-ért</i> határozórag az élőnyelvben – Avagy hogyan használunk egy gyakori határozóragot?.....	373
Posgay Ildikó: Egy nyelvközi nyelvatlasz alkalmazása a magyar nyelvjárás-kutatásban	382
Presinszky Károly: Nagyhind élő tájszavai.....	391
Szabó József: A Veszprém megyei regionális köznyelvi kutatások terve és az előzmények	405
Szabó Tamás Péter: „Ízlésbeli kérdés”? Iskola, régió és család hatása a meta-nyelvi tudás formálásában.....	416
Tóth Péter: Felekezetek közötti nyelvjárási különbségek Viskén.....	424
Vargha Fruzsina: A Magyar nyelvjárási hangoskönyv és elemzési lehetőségei ...	429
Mutató	445
Contents	457

that it is not a single factor (like mixed marriages) that is responsible for language shift; linguistic evidence shows that the process is influenced by a set of factors.

A KÉSZÜLŐ KÁRPÁTALJAI MAGYAR HANGANYAG-TÁR EGY LEHETSÉGES ALKALMAZÁSA: ÍROTT ÉS BESZÉLT NYELVI KUTATÁSOKBÓL SZÁRMAZÓ EREDMÉNYEK ÖSSZEVETÉSE*

CSERNICKSKÓ ISTVÁN

II. Rákóczi Ferenc Főiskola, Beregszász

1. A nyelvészetben sokáig nem volt megszokott a hangzó nyelv tudományos vizsgálata; bár a dialektológia érdeklődése folyamatos a beszélt nyelv iránt, a magyar nyelvészetben ma sem túl gyakori, hogy valaki magnetofonszalagra vagy más hanghordozóra rögzített felvételeket elemez, és ennek alapján fogalmaz meg következtetéseket. Ebben a nyelvészetnek mint tudománynak a fejlődéstörténete is szerepet játszott. Amikor ugyanis Saussure 1916-ban megjelent könyvében (magyarul: Saussure 1967) meghatározta a nyelvészeti kutatások irányvonalát, a nyelvi változatosságot a kutatásra szerinte érdemtelen parole-jelenségek közé számúzta. Saussure ezen nézetét osztotta Chomsky (1965: 3) is, aki a langue–parole opozícióhoz hasonlóan választotta szét a kompetenciát és a performanciát, és aki szerint a nyelvésznek az ideális beszélőt kell vizsgálnia egy homogénnek feltételezett beszélőközösségben, ahová nem tartozhat a nyelvhasználat kutatása.

Sokáig azzal utasították el a nyelv élő, valóságos használatának kutatását, hogy lehetetlen a variábilis, rendszertelennek tűnő beszéd tudományos vizsgálata, illetve hogy a beszédet nehéz rögzíteni, s így a nyelvész számára hozzáférhetővé tenni. Ám a szociolingvisztika egyértelműen igazolta, hogy a nyelv változatossága nagyon is szisztematikus; a magnetofon megjelenésével pedig a beszéd rögzítésének technikai akadályai is elhárult, és hamarosan kialakult az a módszertani keret is, melyben kutatni lehet a rendszert a látszólagos rendszertelenségben (vö. Labov 1979).

Három évtizeddel az 1950-es években megindult dialektológiai hangrögzítés kezdetei után (lásd Kiss szerk. 2001: 170–171) az 1980-as években a magyar nyelvészetben is elkezdődött a beszélt nyelv szociolingvisztikai vizsgálata (lásd Balogh–Kontra szerk. 1990; Váradi 2003).

2. A rendszerváltást követően egyre több kutatás és ezek nyomán számos publikáció témája lett a határon túli magyarság nyelve, nyelvhasználat. Köztük szép

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási ösztöndíj támogatásával készült.

számmal vannak ma már olyan kötetek is, amelyek a kárpátaljai magyar nemzet-rész nyelvvel, nyelvi helyzetével foglalkoznak. Ha azonban alaposabban meg-vizsgáljuk a határon túli, s köztük a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról szóló írá-sokat (beleértve a rendszerváltás előtt készületeket is), olyan közös vonásokat fe-dezhetünk fel, amelyek törvényszerűek ugyan, ám amelyeket célszerű újabb szem-pontokkal, megközelítési módokkal bővíteni.

Az egyik jellegzetesség, hogy a kisebbségi és emigráns magyarok nyelvhasz-nálati sajátosságait elemző munkák szinte kizárólag kontrasztív szemléletűek. A tradicionális nyelvjáráskutatás módszertana szerint készültek legnagyobb része a helyi magyar területi nyelvváltozatokat a standarddal (esetleg más nyelvjárásokkal) konfrontálják, ehhez mérik az eltéréseket és a hasonlóságokat. A szociolingviszti-kai vizsgálatok eredményeit leíró munkák szintén a magyar(országi) standard vál-tozathoz viszonyítják a Magyarországon kívül beszélt és (ritkábban) írott magyar nyelvet. A másik sajátos vonás, hogy ezek a publikációk csaknem mindig kérdő-íves vizsgálatok eredményeit dolgozzák fel, a beszélt nyelvi adatokon nyugvó vizs-gálat nagyon ritka (de lásd pl. P. Csige 2000).

3. 2003-ban fogalmazódott meg bennünk a kárpátaljai magyar beszélt nyelv vizsgálatára vonatkozó kutatás megtervezésének, a kárpátaljai magyar hanganyag-tár kialakításának gondolata.

A hanganyag-tár létrehozásával elsődleges célunk:

1) Az eddigi írott nyelvi (főként kérdőíves) vizsgálatok adatain, ill. nyelvmű-velők intuícióján alapuló leírások kiegészítése (szükség esetén pontosítása, módosí-tása) jelentős mennyiségű beszélt nyelvi adat elemzése révén.

2) A (bár nem reprezentatív, de) szociológiailag heterogén minta nyelvhaszná-lati rétegződésének feltárása.

3) A stílusváltozatok (az adatközlők saját beszédükre vonatkozó figyelme ha-tásának) vizsgálata.

4) Olyan adatbázis létrehozása, amely 10, 20 vagy akár 50 év elteltével lehe-tővé teszi a nyelvi változások vizsgálatát.

A hanganyag-tár felépítését tekintve:

1) különböző műfajú és terjedelmű hangfelvételekből (esküvői videóktól érte-kezletek anyagán át az ünnepi beszédekig);

2) hivatalokban, közintézményekben készített felvételekből;

3) strukturált (azonos szempontok alapján készített) interjúkból (irányított be-szélgetésekből) áll (majd).

2006 októberéig 560 órnyi felvett hanganyaggal rendelkezünk. Ebből közel 300 órnyi már digitalizált (a magnetofonszalagra rögzített anyagból digitális, számítógépes hangfájl készült, melyet CD-ROM-on tárolunk, a megfelelő kiegészít-ő információkkal és kódolással együtt). A felvett adatmennyiségből kb. 230 órnyi terjedelmű az irányított beszélgetés (strukturált interjú). 80 irányított beszélgetés

szövegét lejegyeztük. Mindaddig összesen 27 interjút ellenőriztünk és kódoltunk (azaz láttunk el a nyelvi elemzéshez nélkülözhetetlen jelzésekkel).

A kb. 230 órnyi, irányított beszélgetésekből összeállt hanganyagot 495 sze-mély megkérdezésével 69 kárpátaljai magyar lakta településen készítettük.

Célunk az, hogy 2007 végére Kárpátalja valamennyi magyar lakta településé-ről legalább 3–3 személytől minimum 5–5 órnyi hanganyaggal rendelkezünk.

A megkérdezendő minta kialakításánál a következő szempontokat vettük fi-gyelembe. Ha azokat a helységeket tekintjük magyar lakta településnek, ahol a ma-gyarok aránya legalább 5%, illetve minimum 50 fő, akkor a 2001. évi ukrainai nép-számlálás adatai alapján Kárpátalján 124 magyar lakta települést találunk (lásd Molnár–Molnár 2005). Valamennyi magyar lakta településen legalább három inter-jú szeretnénk készíteni, de azokban a helységekből, ahol jelentős számú magyar lakosság él, nyilván ennél több felvételt kell készítenünk. Ez azt jelenti, hogy – a kárpátaljai magyarság teljes településterületét lefedve – minimum 372 interjút kell felvennünk. Ez a korpusz már elegendő anyagot szolgáltat a kárpátaljai magyar be-szélt nyelv vizsgálatához.

Tekintve, hogy adatközlőink kiválasztásában nemcsak a településeket vesszük figyelembe, hanem a válaszadók szociológiai jellemzőit (kor, nem, iskolázottság, foglalkozás stb.) is, az anyag lehetőséget nyújthat a helyi magyar nyelvhasználat társadalmi rétegződésének, egyes nyelvi jelenségek elterjedtségének vizsgálatára is.

Az irányított beszélgetések témaköreit úgy állítottuk össze, hogy az egyes modulok anyaga feldolgozható legyen néprajzi, helytörténeti, szociológiai szem-pontból is. Az így felvett anyag (amelyről ugyan nem állíthatjuk, hogy tökéletesen és teljesen reprezentálja majd az adott település vagy pláne egész Kárpátalja ma-gyar nyelvhasználatát, de) nyelvjárástani, szociolingvisztikai, szövegnyelvészeti és nyelvtörténeti szempontból is jelentős lehet. Úgy gondoljuk, hogy az így felvett több száz órnyi, élőbeszédből származó, valódi beszélők nyelvhasználatát rögzítő anyag jó nyersanyagot szolgáltat a nyelvi kontaktusok, a nyelvjárási jelenségek, a nyelvi és stilisztikai változatosság, valamint a nyelvi változások tanulmányozásá-hoz. A jelenlegi kárpátaljai árakkal számolva pedig azt is hozzátehetjük: egy ilyen egyedülálló korpusz létrehozásának anyagi vonzata sokkal kisebb, mint a várható produktum értéke és jelentősége (a hanganyag-tárról l. még Csernicskó 2004, 2005).

4. Az alábbiakban arra teszek kísérletet, hogy bemutassam, a hanganyag-tár anyaga hogyan egészítheti ki vagy pontosíthatja a kérdőíves vizsgálatokból szár-mazó ismereteinket.

A standard magyarban a -t végű igék kijelentő és felszólító módjában a tár-gyas ragozás E/3. személyében és T/1–3. személyében nincs homonímia: kijelentő mód E/3. sz. *futja*, *ragasztja*, felszólító mód *fussa*, *ragassza*. A magyar nyelvjárás-ok egy részében és a nem-standard magyarban azonban a kijelentő módú forma

egybeesik a felszólító módúval: a kijelentő és felszólító mód E/3. sz. egyaránt *fussa, ragassza*. A Kárpátalján beszélt magyar nyelvjárásokra jellemző az egybeesés a -t végű igék E/3. és T/1–3. személyében (Lizanyec–Horváth 1981: 17). A jelenség a magyarországi (vö. NyKk. I: 618; NymKsz. 180) és a kárpátaljai magyar nyelv-művelő irodalomban (Kótyuk 1995: 46–47) egyaránt erősen stigmatizált.

A Magyar Közvélemény-kutató Intézet és az MTA Nyelvtudományi Intézete 1988 tavaszán a 18 éven felüli magyarországi lakosság 850 fős, a nem, az életkor, az iskolai végzettség és a lakóhely típusa szerint reprezentatív országos mintán kérdőíves adatgyűjtést végzett a nyelvhasználat néhány kérdéséről. A kutatás (Magyar Nemzeti Szociolingvisztikai Vizsgálat, a továbbiakban MNSZV) többek között kiterjedt az ún. stigmatizált kijelentő mód, vagy közismertebb nevén a suksükölés és szukszükölés, tehát a -t végű igék kijelentő módja használatának feltérképezésére is (vö. Váradi–Kontra 1994). A reprezentatív mintára alapozó vizsgálatból többek között a következők derültek ki.

a) A suksükölés és a szukszükölés megítélése, illetve produkálása nem azonos: a suksükölést sokkal kevesebben ítélik helyesnek és sokkal kevesebben produkálják, mint a szukszükölést.

b) A grammatikalitási ítéletek és a mondat-kiegészítő feladattípus eredményei között eltérés van, ami azt jelenti, hogy az adatok értékelése során számolni kell a feladattípus hatásával.

c) Nem állíthatjuk, hogy aki suksüköl, az szukszüköl is. A magyarországi beszélők három csoportra oszlanak a stigmatizált kijelentő mód használatának tekintetében. Az egyik csoport a standard beszélőké: ők se nem suksükölnek, se nem szukszükölnek. Vannak a félstandard beszélők: ők szukszükölnek, de nem suksükölnek. Végül vannak a nemstandard beszélők, akik suksükölnek is és szukszükölnek is (vö. Kontra 1992: 92; Kontra szerk. 2003).

A nyelvjárási irodalom alapján, valamint a határon túli magyar nyelvváltozatokról szóló publikációkból tudjuk, hogy a jelenség túlterjed a mai Magyarország határain, és az egész magyar nyelvterületen változóként viselkedik. Lanstyák és Szabó Mihály (1997) könyvükben ez alapján E(gyetemes) változónak tekintik a -t végű igék kijelentő módját. Különböző vizsgálatok eredményeit összevetve az MNSZV adataival kiderül, hogy az egész magyar nyelvterületen érvényesek a fenti következtetések (Csernicskó 2002).

A kárpátaljai magyar hanganyagtár lehetőséget teremt arra, hogy beszélt nyelvi adatokon ellenőrizzük a kérdőíves kutatásokból származó ismereteinket. Azaz az alábbiakban azzal próbálkozunk, hogy megvizsgáljuk, a hanganyagtár beszélt nyelvi felvételei alapján is igazolható-e, hogy:

a) a suksükölés és a szukszükölés megítélése, illetve produkálása nem azonos: a suksükölést sokkal kevesebben produkálják, mint a szukszükölést;

b) nem állíthatjuk, hogy aki suksüköl, az szukszüköl is: a beszélők három csoportra oszlanak a stigmatizált kijelentő mód használatának tekintetében.

5. Nyolcvan irányított beszélgetés lejegyzett és kódolt anyaga alapján a következő hipotéziseinket próbáltuk ellenőrizni:

a) Többen szukszükölnek, mint ahányan suksükölnek.

b) Az elemzett 80 irányított beszélgetés adatközlői szintén három csoportba sorolhatók a vizsgált nyelvi változók változatainak használata alapján.

c) Az adatközlők egy része következetesen standard, másik része következetesen nemstandard (azaz minden esetben a változó azonos változatát használja); lesznek azonban olyan adatközlők is, akik következetlennek bizonyulnak: az interjú során a standard és a nemstandard változat is előfordul beszédükben.

d) Feltételezésünk szerint a stilisztikai változatosság (a beszélő saját beszédére irányított figyelmének nagysága; lásd Labov 1979) lehet az oka a következetlenségnek. Ebből kiindulva azt vártuk, hogy a kezdeti standard változatok használata után tér át az adatközlő a nemstandard változatok használatára, mégpedig azért, mert a beszélgetés előrehaladtával, a formalitás fokának csökkenésével arányosan lanyhul a saját beszédre irányított figyelem mértéke.

Az adatok teljes körű elemzésének elve megköveteli, hogy közöljük: a 80 interjúban összesen 150-szer nyílt lehetőség az adatközlők előtt a suksükölésre (ebből 61-szer „éltek az alkalommal”, ami 41%-os arány), illetve mindössze 10-szer a szukszükölésre (minden esetben a nemstandard változat fordult elő). Hogy a suksükölés potenciális előfordulási esélye sokkal nagyobb volt az interjúkban, mint a szukszükölésé, nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy a Magyar Grammatika kb. 120 -sz-t végű igét tart számon a közel 600 -t végűvel szemben (lásd Keszler szerk. 2000: 96).

A hipotézisek ellenőrzésekor első lépésként a 80 adatközlőből 25-öt ki kellett zárunk az elemzésből, mert az interjú során egyetlen olyan alkalom sem volt, amikor suksükölhetett/szükszükölhetett volna a beszélő. Így összesen csak 55 interjú adataiból indulhatunk ki. A viszonylag alacsony elemszám miatt éppen ezért már az elemzés elején le kell szögeznünk, hogy adataink további ellenőrzésre szorulnak, s egyelőre semmiképp sem általánosíthatók.

52 interjúban volt lehetőség a suksükölésre, s ezen 52 adatközlő közül 29 (56%) suksükölt, 23 pedig (44%) végig a standard változatokat használta. 7 adatközlőnek nyílt lehetősége az interjú során arra, hogy szukszüköljön; minden ilyen esetben a nemstandard (szukszükölő) változatot használták a beszélők.

Első hipotézisünk gyakorlatilag ellenőrizhetetlenné vált a suksükölő és főként a szukszükölő változatok alacsony előfordulási aránya miatt. Tendenciaként azonban megjegyezhetjük, hogy amikor az adatközlőknek lehetőségük nyílt a szukszükölésre, minden esetben (összesen 7 adatközlő 10-ből 10-szer) a nemstandard változatot használták. A suksükölésnél ez az arány: 52 adatközlő 150 lehetséges esetből 61-szer használta a stigmatizált változatot (3 adatközlő interjújában nem volt suksükölésre esély).

Második hipotézisünk ellenőrzése is megghiúsult. Mindössze 7 adatközlőnél fordult elő szukszükölés; ám köztük 3 olyan adatközlő akadt, aki szukszükölt ugyan, de nem volt az interjúban suksükölési lehetőség. Megjegyezzük azonban, hogy az a 4 adatközlő, akik interjújában suksükölő és szukszükölő változatok használatára is lehetőség nyílt, a félstandard „csoportba” sorolható: valamennyien szukszüköltek ugyan, de egyikük sem suksükölt.

Harmadik hipotézisünket (a szukszükölő változatok alacsony előfordulási száma miatt) csak a suksükölés vonatkozásában ellenőrizhetjük. Összesen 52 adatközlő nyelvhasználatában nyílt lehetőség suksükölésre. Ebből:

a) 23 adatközlő következetesen standard volt (minden esetben a kodifikált változatot használta);

b) 23 beszélő következetesen nemstandard volt (azaz valamennyi lehetséges esetben a stigmatizált változatot választotta);

c) 6 adatközlő interjújában standard és suksükölő változatok egyaránt előfordultak, azaz következetlennek bizonyultak.

Megfogalmazott hipotézisünk tehát (a suksükölés vonatkozásában) beigazolódt.

Negyedik hipotézisünket mindössze 6 adatközlő interjúja alapján ellenőrizhetjük, hiszen mindössze ennyien bizonyultak következetlennek.

A 6 esetből:

a) 4 adatközlőnél várakozásunknak megfelelően előbb fordulnak elő a standard változatok, s csak később „tért át” az adatközlő a stigmatizált változatok használatára.

b) 2 esetben nem „jött be” az előzetes várakozásunk. Az egyik esetben az adatközlő hol a stigmatizált, hol a standard változatot használta, látszólag bármiféle rendszer nélkül (pontosabban: egyelőre nem találtunk semmilyen rendszert a kódváltásokban). A másik esetben viszont az adatközlő előtt a terepmunkás a kérdésében suksükölő változatot használt, és talán ez volt az oka annak, hogy az adatközlő is a nemstandard formát választotta ezt követően.

6. Az eredmények ismeretében felmerül:

a) Lehetséges-e egyáltalán az írott (kérdőíves) és beszélt nyelvi adatok ilyen összehasonlítása?

b) Használható-e a hanganyagtár hasonló elemzésekhez?

c) Igazuk van-e azoknak, akik a beszédet túlságosan variábilisnak, nehezen kutathatónak tartják?

A vizsgált változók változatainak alacsony előfordulási elemszáma, a megfogalmazott hipotézisek ellenőrizhetetlensége miatt talán arra következtethetünk, hogy negatív válaszokat kell adnunk a fenti kérdésekre. Ám az egyre szaporodó beszélt nyelvi kutatások alapján válaszuk mégis inkább pozitív. A nyelvhasználat kísérleti vizsgálata (elicitáció) révén a ritkán előforduló nyelvi változók használatának problémáját is megoldhatjuk. Azt is tudjuk ma már, hogy számos nyelv ese-

tében reális célkitűzésként fogalmazódott meg, sőt: néhol már meg is valósult az írott és beszélt nyelvi korpuszokat összevető nyelvtan.

Úgy véljük, hogy ha valamennyi interjú lejegyzett és kódolt változata elemezhetővé válik, a kárpátaljai magyar hanganyagtár adatbázisán elvégzett hasonló elemzések lehetőséget kínálnak arra, hogy a hanganyagtár összeállítása kezdetén megfogalmazott céljaink megvalósíthatók legyenek.

Szakirodalom

- Balogh Lajos–Kontra Mikló szerk., 1990. *Élőnyelvi tanulmányok*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete.
- Chomsky, Noam 1965. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Csernicskó István 2002. A -t végű igék kijelentő módja mint egyetemes változó? *Magyar Nyelv* 98: 313–320.
- Csernicskó István 2004. Kárpátaljai magyar beszélt nyelvi vizsgálatok: előzetes egy most induló kutatás anyagából. In Beregszászi Anikó–Csernicskó István, ...itt mennyit ér a szó? *Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*. Ungvár: PoliPrint. 174–177.
- Csernicskó István 2005. Kárpátaljai magyar beszélt nyelvi vizsgálatok: előzetes a Kárpátaljai Magyar hanganyagtár adatbázisából. In Beregszászi Anikó–Papp Richárd szerk., *Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok*. Budapest–Beregszász: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. 101–114.
- Keszler Borbála szerk., 2000. *Magyar Grammatika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kiss Jenő szerk. 2001. *Magyar dialektológia*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Kontra Miklós 1992. Fonológiai általánosítás és szociolingvisztikai realitás. In Kontra Miklós szerk., *Társadalmi és területi változatok a magyar nyelvben*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete. 87–95.
- Kontra Miklós szerk., 2003. *Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon*. Budapest: Osiris.
- Kótyuk István 1995. *Anyanyelvünk peremén*. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó.
- Labov, William 1979. A nyelvhasználat vizsgálata társadalmi összefüggésben. In Pléh Csaba–Terestyéni Tamás szerk., *Beszédaktus – Kommunikáció – Interakció*. Budapest: Tömegkommunikációs Kutatóközpont. 365–398.
- Lanstyák István–Szabómihály Gizella 1997. *Magyar nyelvhasználat – iskola – két-nyelvűség*. Pozsony: Kalligram.
- Lizanyec Petro–Horváth Katalin 1981. A kárpátontúli magyar nyelvjárások főbb sajátosságairól. *Magyar Nyelvjárások* 24: 3–18.

- Molnár József–Molnár D. István 2005. *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa.
- NyKk. I. = Grétsy László–Kovalovszky Miklós szerk., 1983. *Nyelvművelő kézikönyv I.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- NymKsz. = Grétsy László–Kemény Gábor szerk., 1996. *Nyelvművelő kézisztár*. Budapest: Auktor Könyvkiadó.
- P. Csige Karalin 2000. Beszélt nyelvi szövegek vizsgálata. *Magyar Nyelvjárások* 38: 325–328.
- Saussure, Ferdinand de 1967. *Bevezetés az általános nyelvészetbe*. Budapest: Gondolat.
- Várad Tamás–Kontra Miklós 1994. A stigmatizált magyar kijelentő mód társadalmi disztribúciójáról. In Kemény Gábor szerk., *A magyar nyelvi norma érvényesülése napjaink nyelvhasználatában*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 115–124.
- Várad Tamás 2003. A Budapesti Szociolingvisztikai Interjú. In Kiefer Ferenc szerk., *A magyar nyelv kézikönyve*. Budapest: Akadémiai Könyvkiadó. 339–359.

ISTVÁN CSERNICKSKÓ

Eine mögliche Verwendung der vorbereitenden ungarischen Lautmaterialsammlung aus Transkarpatien: Vergleich der Ergebnisse der Forschungen zur Schriftsprache und zur gesprochenen Sprache

In der ungarischen Linguistik lag der Schwerpunkt lange Zeit auf der Erforschung der Schriftsprache. Nur die Dialektologie hat sich mit der wissenschaftlichen Erforschung der gesprochenen Sprache auseinandergesetzt. Nach der Entstehung der Soziolinguistik wurde der Sprachgebrauch der ungarischen Minderheit in Transkarpatien (in der Ukraine) wiederholt mit Fragebögen erforscht. In dieser Studie wird der Gebrauch des Imperativs der Verben mit auslautendem *-t* anhand des Materials von 80 aufgezeichneten Interviews untersucht. Die Ergebnisse werden mit den Daten früherer Forschungen verglichen.

MERRE TOVÁBB, MAGYAR NYELVFÖLDRAJZ?*

JUHÁSZ DEZSŐ

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

Quo vadis, geolinguistica? Merre tovább, nyelvföldrajz? Efféle kérdéseket a tudomány gyorsan változó világában minden új évtized hajnalán érdemes feltenni. A kérdésfeltevés jogosságát még inkább indokolhatja az, ha egy szakma képviselői úgy gondolják: korszakhatárhoz érkezett tudományterületük. Előadásom címválasztását is ez motiválta. Meggyőződéseim ugyanis, hogy a magyar dialektológia, azon belül pedig a nyelvföldrajz korszakváltás, fordulópont előtt áll. Hogy ez a fordulat látványos lesz-e vagy szerény és részleges, sok tényezőtől függ. Rövid szemlémben a múlt kimerítő értékelése helyett a jelenre és a jövőre szeretnék koncentrálni. Felvetéseim, javaslataim tekinthetők egyénieknek, örülnék azonban, ha a válaszok közösségek lennének, illetőleg ha segítenék a közös gondolkodást. Ha ugyanis igaz a kiindulópont, miszerint korszakhatáron állunk, nem mindegy, hogy milyen cselekvési programokat fogalmazunk meg.

A nyelvföldrajz a nyelvi jelenségek térbeliségét, illetőleg az azzal összefüggő, abból levezethető törvényszerűségeket kutatja. Nyersanyaga a térképre vitt, atlaszokba rendezett dialektális vagy multilingvális szógyűjtemény, amely hangtani, alaktani, lexikális és szemantikai megoszlásokat ábrázol. (Az élőnyelvi vizsgálatokra főleg a nyelvjárási térképek alkalmasak, ezért most az interlingvális atlaszok dolgáról nem szólok.) A nyelvatlasz az egyik legbonyolultabb, legérzékenyebb nyelvtudományi munkaeszköz, amelynek minőségi és mennyiségi jellemzői nagymértékben meghatározzák a vele való munkálkodás lehetőségét, kereteit. Kisebb-nagyobb fajtáinak együttes, összehangolt megszólaltatása pedig sokoldalú nyelvészeti, extralingvisztikai, sőt technikai ismereteket is megkövetel. A megbízható és gazdag tartalmú nyelvatlasz előállítása idő-, munka- és pénzigényes. A nagyatlászok általában csapatmunkában készülnek, sőt nem ritka az sem, hogy a gyűjtés és kiadás különböző kutatócsoportok műve; nem is beszélve

* Készült az OTKA T 049158. számú pályázatának és az 5/056/2004. számú NKFP projektnek a támogatásával.